

VYUŽITIE VIDEOANALÝZY REÁLNYCH DEJOV VO VÝUČBE FYZIKY

Peter Hockicko

Katedra fyziky, Elektrotechnická fakulta, Žilinská Univerzita

Abstrakt: Videoanalýza fyzikálnych dejov pomáha vyučujúcim prezentovať aj tie deje, ktoré v rámci edukačného procesu nie je vždy možné priamo demonštrovať. Na druhej strane napomáha študentom rozvíjať ich predstavivosť a zručnosti. V príspevku sú prezentované deje a videoanalýzy, ktoré je možné vo výuke použiť pre lepšie a názornejšie vysvetlenie fyzikálnych zákonov. Testy kontroly vedomostí u experimentálnej a kontrolnej skupiny ukázali štatisticky významný nárast vedomostí pri skupine, ktorá využívala videoanalýzu vo vyučovacom procese v porovnaní s kontrolnou skupinou, ktorá využívala štandardné metódy riešenia fyzikálnych úloh.

Kľúčové slová: videoanalýza, rozvoj kľúčových kompetencií, IKT, program Tracker

Úvod

Jedna z možností, ako možno motivovať a aktivizovať študentov na technických vysokých školách k štúdiu fyziky a aplikovaniu poznatkov získaných pri štúdiu je využitie videoklipu a jeho následná analýza v programe napr. Coach, prípadne Tracker. Určovaním kvantitatívnych údajov o prebiehajúcom deji využitím matematickej analýzy je možné dopracovať sa k hľadaným fyzikálnym parametrom. Využitím videoanalýzy vo vyučovacom procese možno riešiť problémové úlohy s dobre definovaným problémom (DDP) na vyšších úrovniach podľa Bloomovej taxonómie poznávacích cieľov – na úrovni analýza, syntéza alebo hodnotenie [1]. Využívaním multimédií vo výučbe možno docíliť lepšie pochopenie, zapamätanie si, špecifický transfer a aktivitu žiakov už v primárnom vzdelávaní [2].

Videoanalýza v programe Tracker

Program Tracker [3] je voľne prístupný pre všetkých, okrem toho, že ho môžu využívať pedagógovia v škole, môžu ho využívať aj študenti v domácej príprave. Jeho ovládanie je nenáročné, zo skúseností možno povedať, že po krátkej hodinovej inštrukčnej zvládnu študenti základné operácie a sú schopní urobiť jednoduché analýzy. Program ponúka analýzu časových závislostí polohy, rýchlosti, zrýchlenia, hybnosti a ďalších veličín (program má ich preddefinovaných 22) pričom je taktiež možné zdefinovať aj iné parametre (ako napr. silu, potenciálnu energiu a pod.) [4]. Pomocou funkcií *slope* a *area* je možné študentom ukázať grafický význam pojmov derivácia a integrál a vzájomné súvislosti niektorých fyzikálnych veličín, program taktiež ponúka možnosť modelovať priebeh daného deja za pomoci analytického modelu (zadanie rovníc pre výchylku v smere osi x a y) a dynamického modelu (zadanie rovníc pre silu F_x , F_y) [5].

Videoanalýzou v programe Tracker možno u študentov rozvíjať ich kompetencie, naučiť ich pracovať s grafmi, analyzovať grafy, určovať hľadané fyzikálne parametre, aplikovať vzťahy medzi fyzikálnymi veličinami, porozumieť a osvojiť si pojmy derivácia a integrál, popisovať ľubovoľné deje pomocou matematických funkcií.

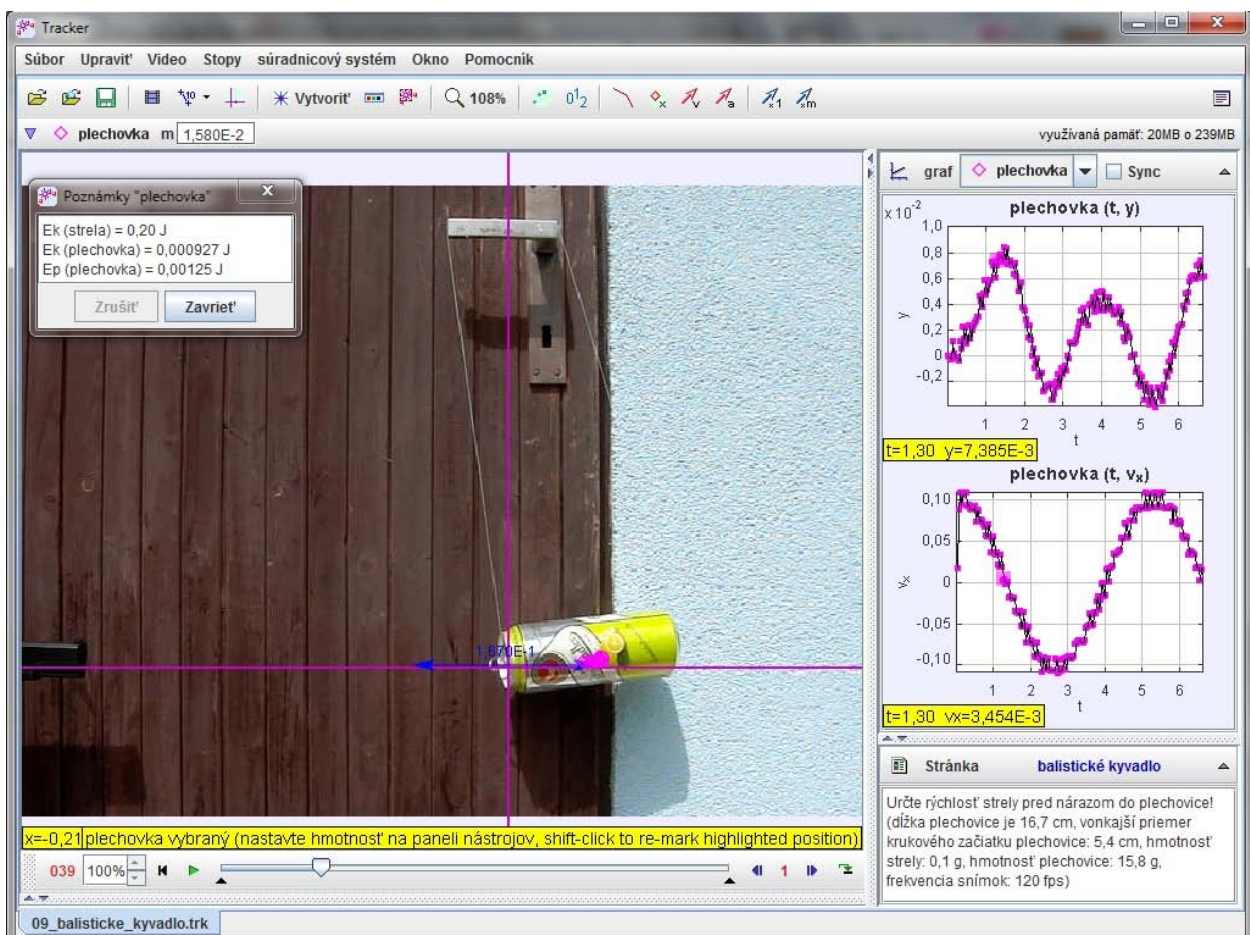
Videoanalýza vo vyučovacom procese

V rámci riešenia projektu KEGA č. 075-008ŽU-4/2010 sme vytvorili interaktívne DVD a webovú stránku [6], ktorá ponúka sadu videí vhodných pre fyzikálne analýzy. Jednou z úloh, ktorá robí študentom problémy, je úloha „balistické kyvadlo“: Do akej výšky sa vychýli balistické kyvadlo hmotnosti 10 kg, keď v ňom uviazne strela hmotnosti 100 g letiaca rýchlosťou 200 m/s? [7] (Ešte

zaujímavejšie je príklad riešiť tak, že zadáme, do akej výšky sa kyvadlo vychýli (napr. 0,2m) a pýtame sa na počiatočnú rýchlosť, akou strela letí.)

Pri riešení daného príkladu je možné využiť didaktickú metódu riešenia úloh, a to metódu pokus-omyl. (Zvyčajne pri riešení takto zadaného príkladu, kedy sa pýtam na rýchlosť strely a je zadaná výška, do akej sa kyvadlo vychýli, sú prvé odpovede študentov: $v = 2 \text{ m/s}$, 20 m/s , prípadne $0,2\text{m/s}$.)

Pre lepšie pochopenie a analýzu daného deja je možné použiť video, ktoré je k dispozícii na webe [6].

Obr. 1: Analýza pohybu plechovice po náraze strely vystrelenej z guľôčkovej pištole

Vzhľadom k tomu, že daný dej je natoľko rýchly, že nie je možné zaznamenať polohu vystrelenej strely (video má 120 fps a vystrelenú guľôčku je možné zaznamenať len počas jedného záberu), je potrebné určovať rýchlosť strely z analýzy pohybu plechovice po náraze. Zvolením vhodných časových závislostí je možné určiť maximálnu výšku, do ktorej sa plechovica dostane a rýchlosť plechovice tesne po zrážke. Využitím vzťahov pre zákon zachovania mechanickej (ZZME) a celkovej energie sa študenti dopracujú k počiatočnej rýchlosti strely. Či však ZZME aplikovali správne, o tom sa môžu presvedčiť analýzou ďalšieho videa (obrázku), ktoré bolo zosnímané rýchlosťou 1000 fps (obr. 2).

Vzhľadom k tomu, že daný záber trval $t = 1/1000 \text{ s}$, z odhadu prejdenej dráhy guľôčky (biely pás) je možné vypočítať rýchlosť strely pred zrážkou a overiť tak, či predchádzajúci výsledok a analýza boli správne.

V prípade, že sa vypočítané rýchlosti líšia o jeden až dva rády, je potrebné so študentami prediskutovať, kedy je možné použiť ZZME a kedy ho zase použiť nemôžeme, premenu

mechanickej energie na iné formy energie, problém trecích a odporových síl. Následnými korekciami úvah sa dá dopracovať k dobrej zhode výsledkov z oboch videí (obr. 2).

Balistické kyvadlo

Určte rýchlosť strely pred nárazom do plechovice!
(priemer krúkového začiatku plechovice: 5,2 cm, hmotnosť strely: 0,1 g, hmotnosť plechovice: 16 g, frekvencia snímok: 120 fps)
zdroj: [balisticke_kyvadlo.avi](#)

Overte vypočítanú rýchlosť stely z predchádzajúceho príkladu výpočtom na video s 1000 fps.
(priemer krúkového začiatku plechovice: 5,2 cm, frekvencia snímok: 1000 fps)
zdroj: [rychlost_strely.avi](#)

Obr. 2: Zadania úloh k videoanalýze dejov [6]

Ďalším zaujímavým problémom, ktorý možno podrobiť videoanalýze je pád voľne pustených loptičiek. Budú približne rovnako veľké loptičky padať vždy rovnako? Odpoveď na túto otázku dá analýza jedného z videí.

Model Builder: Dynamic Particle (model_viscous)

Name	Expression
m	0,025
g	9,81
n	17,6E-6
b	6*pi*n*r
r	0,02

Initial Values

Name	Expression
t	0,001
x	-0,1
y	0,0
vx	-0,15
vy	0,0

Force Functions

Name	Expression
fx	0,0
fy	-m*g+b*vy

Model Builder: Dynamic Particle (model_drag)

Name	Expression
m	0,0025
g	9,81
C	0,4
ro	1,276
d	0,04
A	pi*(d^2)/4
k	0,5*C*ro*A

Initial Values

Name	Expression
t	0,001
x	0,0
y	0,0
vx	0,0
vy	0,0

Force Functions

Name	Expression
fx	0,0
fy	-m*g+k*vy^2

Obr. 3: Analýza pádu približne rovnako veľkých guľôčok avšak nerovnakých hmotností

Na obr. 3 je znázornený voľný pád súčasne pustených loptičiek (gumená (ball_1) a pingpongová (ball_2)), záznam ich polohy (posledných 15 polôh) a modelovanie polôh loptičiek využitím dynamického modelu s rôzne zadefinovanými odporovými silami (viskózny model s využitím Stokesovho vzorca pre modelovanie pohybu gumenej loptičky a odporový (drag) model využívajúci

odporovú *aerodynamickú silu* pre modelovanie pohybu pingpongovej loptičky). (Počiatočné parametre x a v_x pri viskóznom modeli sú nastavené pre lepšie znázornenie a porovnanie s pohybom gumenej guľôčky.) Zmenou parametrov vo vzťahoch pre odporové sily je možné skúmať, ako jednotlivé parametre vplývajú na výsledný pohyb guľôčok.

Valivý pohyb na naklonenej rovine

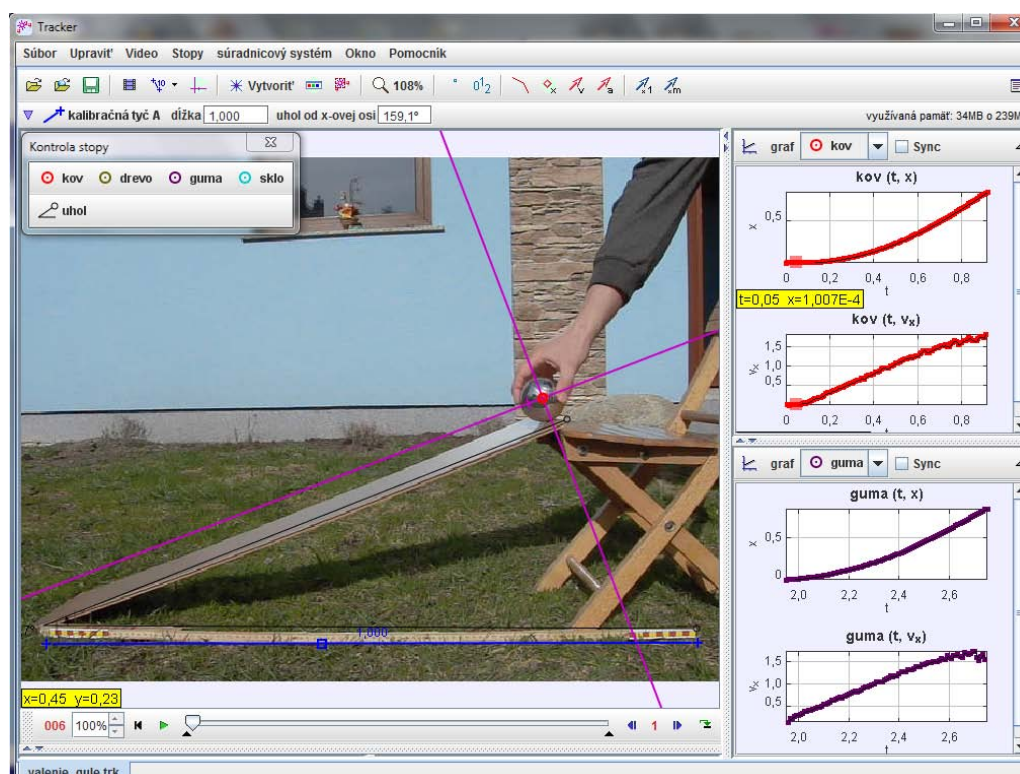

Analyzujte valivý pohyb gúl' na naklonenej rovine. Ktorá z gúl' rôznych hmotností, priemerov a materiálov (kov ($m = 727$ g, $d = 72$ mm), drevo ($m = 5,9$ g, $d = 29$ mm), guma ($m = 6,6$ g, $d = 23$ mm)) dosahuje na konci naklonenej roviny najvyššiu rýchlosť? Vysvetlite!
(frekvencia snímok: 120 fps, dĺžka meradla: 1m)
zdroj: [valenie_gule.avi](#)
Závisí rýchlosť valenia gúl' od hmotnosti? ([valenie.flv](#))

Analyzujte pohyb plechovic na naklonenej rovine. Ktorá z plechovic je plná ($m = 523,2$ g) a prázdna ($m = 15,8$ g)? Určte momenty zotrvačnosti daných plechovic.
(frekvencia snímok: 120 fps, dĺžka meradla: 1m, priemer plechovice $d = 65,6$ mm)
zdroj: [plechovice.avi](#)
Závisí rýchlosť pohybu valcov na naklonenej rovine od ich hmotnosti? Vysvetlite! ([dva_valce.flv](#))

Obr. 4: Videopríklady zamerané na analýzu valivého pohybu na naklonenej rovine [8]

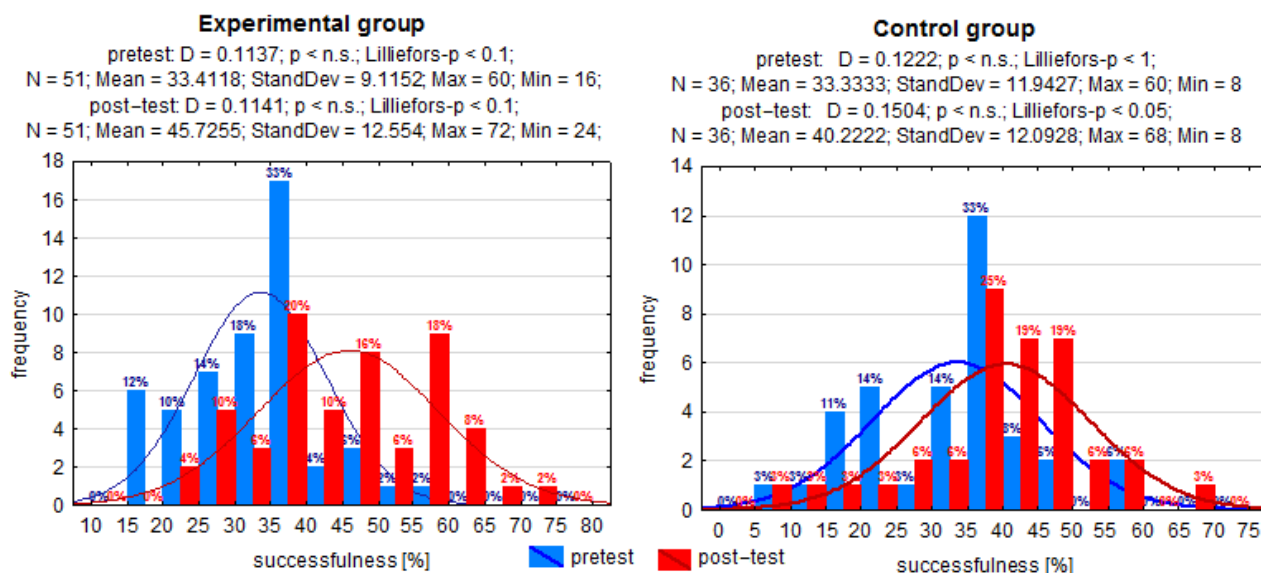
Obr. 5: Analýza valivého pohybu pre kovovú a gumenú loptu

Využitím videoanalýz možno formovať predstavy študentov, ktoré nie vždy sú správne. V úvode riešenia úloh znázornených na obr. 4 študenti odhadovali, ktorá z plných gúľ rôznych hmotností a polomerov bude mať na konci naklonenej roviny najvyššiu rýchlosť (prípadne, ktorá z gúľ sa bude pohybovať maximálnym zrýchlením). Z 34 študentov študujúcich na Stavebnej fakulte ŽU boli odhady nasledovné: 20 študentov (59%) odhadovalo, že najrýchlejšie sa bude pohybovať kovová guľa, 2 študenti (6%) predpokladali drevenú guľu, 1 študent (3%) uvažoval o gumenej guľi, 8 študentov (24%) považovalo sklenú guľu za najrýchlejšiu, 3 študenti (8%) predpokladali, že všetky gule sa budú na konci naklonenej roviny pohybovať rovnako. Na tú istú otázku mali možnosť odpovedať aj študenti gymnázia (11), 8 (73%) predpokladalo, že najrýchlejšie zide naklonenou rovinou drevená guľa, 3 (27%) predpokladali, že to bude gumená guľa.

Následná analýza v programe Tracker poukázala na to, že počiatočné odhady väčšiny študentov neboli správne a rýchlosti plných gúľ na konci naklonenej roviny budú takmer rovnaké, pričom zrýchlenia nezávisia od hmotností a polomerov daných gúľ [9].

Analýza pretestov a post-testov

Je možné využitím videoanalýzy dosiahnuť štatisticky významné zlepšenie v zručnostiach a vedomostiach študentov? Pre zodpovedanie tejto otázky bol použitý šandardizovaný vstupný a výstupný test [10], z ktorého bolo pre účely testovania vybraných 26 otázok týkajúcich sa obsahu preberaného učiva v rámci predmetu Fyzika na Stavebnej fakulte ŽU. Testovania sa zúčastnilo dohromady 5 skupín (3 skupiny tvorili experimentálnu skupinu (51 študentov) pracujúcich s využívaním videoanalýz, 2 skupiny (36 študentov), ktorí riešili úlohy štandardným spôsobom, tvorili kontrolnú skupinu.) Získané výsledky pretestov a post-testov pre experimentálnu a kontrolnú skupinu sú znázornené na obr. 6.

Obr.6: Porovnanie výsledkov pretestov a post-testov pre experimentálnu a kontrolnú skupinu

Sú dané výsledky štatisticky významné? Pre zodpovedanie danej otázky sme si stanovili počiatočnú hypotézu: H_0 : priemerná úspešnosť experimentálnej a kontrolnej skupiny je rovnaká: $H_0: \mu_1 = \mu_2$ (verzus $H_1: \mu_1 \neq \mu_2$) (pričom rozdiel stredných hodnôt $\mu_1 - \mu_2$ dvoch normálnych rozdelení $N(\mu_1, \sigma_1^2)$ a $N(\mu_2, \sigma_2^2)$ post-testov pre experimentálnu a kontrolnú skupinu považujeme za rovnaký).

Na overenie vyslovených hypotéz bol použitý *test rozdielu aritmetických priemerov*, pričom sme testovali na hladine významnosti $\alpha = 5\%$ a predpokladali sme, že rozdiel stredných hodnôt $\mu_1 - \mu_2$

dvoch normálnych rozdelení $N(\mu_1, \sigma_1^2)$ a $N(\mu_2, \sigma_2^2)$ padne do $100 \cdot (1-\alpha) \%$ obojstranného intervalu spoľahlivosti.

Na začiatku testovania bola zisťovaná zhoda medzi testovaným výberom a teoretickým rozdelením s predpokladom normálneho (Gauss) rozdelenia využitím jednovýberového neparametrického Kolmogorov-Smirnovho (K-S) testu, ktorá potvrdila normálnosť oboch rozdelení (kritické hodnoty pre K-S test normality na hladine významnosti $\alpha = 5\%$ sú: $D_{\max, \alpha}(n_1 = 51) = 0.187$, $D_{\max, \alpha}(n_2 = 36) = 0.221$, hodnoty určené pre obe rozdelenia využitím programu Statistica [11] boli menšie $D < D_{\max, \alpha}$ (obr. 6). Skôr, ako bolo možné začať testovanie hypotézy $H_0: \mu_1 = \mu_2$, bolo potrebné použiť *F-test* (Fisher-Snedecor test) rovnosti rozptylov dvoch normálnych populácií ($H_0: \sigma_1^2 = \sigma_2^2$ verus $H_1: \sigma_1^2 \neq \sigma_2^2$). Po stanovení rovnosti (prípadne nerovnosti) rozptylov bol pre testovanie hypotézy $H_0: \mu_1 = \mu_2$ použitý dvojparametrický *Studentov t-test* pre nerovnaké veľkosti skupín s rovnakými (prípadne rôznymi) rozptylmi [12]. Nasledujúca tabuľka získaná programom Excel ponúka výsledné hodnoty:

	Variable 1	Variable 2
Mean	45.7254902	40.22222222
Variance	157.6031373	146.2349206
Observations	51	36
df	50	35
F	1.077739411	
F Critical two-tail ($F < F_{1-\alpha/2}(50,35)$ or $F_{\alpha/2}(50,35) < F$)	(0.547429569, 1.890229034)	
Pooled Variance	152.9221069	
Hypothesized Mean Difference	0.05	
df	85	
t Stat	2.025808622	
P(T<=t) one-tail	0.022960445	
t Critical one-tail ($t > t_{1-\alpha}(85)$)	1.6629785	
P(T<=t) two-tail	0.045920889	
t Critical two-tail ($ t > t_{1-\alpha/2}(85)$)	1.988267907	

Tab.1: *F-Test*: dvojparametrický pre rozptyly a *t-Test*: dvojparametrický s predpokladom rovnosti rozptylov

Keďže vypočítaný parameter F spĺňa podmienku: $F_{critical_{1-\alpha/2}} < F < F_{critical_{\alpha/2}}$, predpokladaná hypotéza rovnosti rozptylov $H_0: \sigma_1^2 = \sigma_2^2$ bola potvrdená.

Keďže vypočítaný parameter $t > t_{critical(two-tail)}$ pre obojstranný interval spoľahlivosti, hypotéza $H_0: \mu_1 = \mu_2$ bola zamietnutá a bola teda potvrdená hypotéza $H_1: \mu_1 \neq \mu_2$.

Na základe toho sme zvolili novú hypotézu: $H_0: \mu_1 > \mu_2$ (pre $100 \cdot (1-\alpha) \%$ ľavostranný interval spoľahlivosti pre rozdiel $\mu_1 - \mu_2$). Keďže $t \in < t_{critical(one-tail)}, \infty$), hypotéza $H_0: \mu_1 > \mu_2$ bola potvrdená. Štatistické testovanie využitím *t-testu* potvrdilo štatisticky významný rozdiel vo vedomostiach experimentálnej a kontrolnej skupiny.

Záver

Analýza videosekvencií zobrazujúcich reálne deje napomáha študentom rozvíjať ich manuálne zručnosti a intelektuálne spôsobilosti, schopnosť pozorovať, analyzovať, hodnotiť a v neposlednom rade aj logicky uvažovať. Samostatná aktivita študentov napomáha rozvoju ich kľúčových kompetencií, t.j. prírodovednej, matematickej a informačnej gramotnosti, riešeniu problémov,

kritickému a tvorivému mysleniu prostredníctvom moderných informačno-komunikačných technológií (IKT). Bol potvrdený štatisticky významný rozdiel v získaných vedomostiach študentov, ktorí využívali videoanalýzu a tými, ktorí využívali štandardné metódy riešenia príkladov.

Podakovanie

Táto práca bola podporovaná Slovenskou grantovou agentúrou KEGA na základe zmluvy č. 002KU-4/2011 a 035ŽU-4/2012.

Literatúra

- [1] HOCKICKO, P. 2010. *Nontraditional Approach to Studying Science and Technology*, In: Communications, Volume 12, No. 3, 66-71. ISSN 1335-4205
Dostupné na <http://www.uniza.sk/komunikacie/archiv/2010/3/3_2010en.pdf>
- [2] STEBILA, J. 2011. *Research and Prediction of the Application of Multimedia Teaching Aid in Teaching Technical Education on the 2nd Level of Primary Schools*, In: *Informatics in Education*, Vol. 10, No. 1, 105 – 122. ISSN 1648-5831, dostupné na:
<http://www.mii.lt/informatics_in_education/pdf/INFE182.pdf>
- [3] program Tracker – dostupný na <<http://www.cabrillo.edu/~dbrown/tracker>>
- [4] HOCKICKO, P. 2011. *Rozvoj manuálnych zručností a intelektuálnych spôsobilostí študentov použitím videoanalýzy pohybov*. Zborník príspevkov z konferencie Tvorivý učiteľ fyziky IV Národný festival fyziky 2011, Kongresové centrum SAV Smolenice, vydala Slovenská fyzikálna spoločnosť, Bratislava, 85-91, ISBN 978-80-970625-3-8
- [5] HOCKICKO, P. 2011. *Forming of Physical Knowledge in Engineering Education with the Aim to Make Physics More Attractive*. Proceedings of international conference Physics Teaching in Engineering Education PTEE 2011, Mannheim, Germany, ISBN 978-3-931569-18-1.
- [6] HOCKICKO, P. – KÚDELČÍK, J. – JAMNICKÝ, I. 2011. *Základy fyziky – elektronický materiál k videoanalýze fyzikálnych dejov*. Žilina: Žilinská univerzita, ISBN 978-80-554-0431-8
dostupné na: <<http://fyzika.uniza.sk/sk/zaklady>>
- [7] HAJKO, V. a kol. 1988. *Fyzika v príkladoch*. Bratislava, ALFA 1988, 6. vydanie, 592 s.
- [8] videopríklady <<http://hockicko.uniza.sk/Priklady/videopríklady.htm>>
- [9] KÚDELČÍK, J. - HOCKICKO, P. 2011. *Základy fyziky*. Žilina: Žilinská univerzita v Žiline, EDIS, 272 s. ISBN 978-80-554-0341-0
- [10] KRIŠŤÁK, Ľ. - NĚMEC, M. 2011. *Inovácia fyzikálneho vzdelávania na technickej univerzite vo Zvolene*, Zvolen: Vydavateľstvo TU, 160 s. ISBN 978-80-228-2218-3
- [11] program STATISTICA (trial version), StatSoft, Inc. (2011): <http://www.statsoft.com>
- [12] MARKECHOVÁ, D. – STEHLÍKOVÁ, B. – TIRPÁKOVÁ, A. 2011. *Štatistické metódy a ich aplikácie*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 534s. ISBN 987-80-8094-807-8

Adresa autora

PaedDr. Peter Hockicko, PhD.
Katedra fyziky, Elektrotechnická fakulta, Žilinská univerzita
Univerzitná 8215/1
010 26 Žilina
hockicko@fyzika.uniza.sk